

3.

НАСТАВНИ (ДИДАКТИЧКИ) ПРИНЦИПИ И ЊИХОВА ПРИМЕНА У НАСТАВИ ИСТОРИЈЕ

Наставни принципи као дидактичка категорија. – Наставним или дидактичким принципима називамо основна начела на којима се заснива образовно-васпитни рад ма ког предмета у школи. То су правила или смернице којих треба да се придржава наставник у извођењу наставе. Та начела произилазе из циљева и задатака образовања и васпитања у одређеном друштву (држави). Наставни принципи у нашој школи треба да буду усклађени са циљевима и задацима образовања и васпитања у СР Југославији као федеративној демократској заједници и Републици Србији као демократској заједници грађана и држави српског народа.

Наставни принципи се заснивају на теорији сазнања и њихова доследна примена даје настави карактер планског и систематског образовно-васпитног рада под руководством наставника. Наставни принципи имају општи дидактички значај, али се реализују на садржајима појединих наставних предмета. Постоје различита схватања дидактичара и методичара о броју наставних принципа и њиховом редоследу. Међутим, сви се слажу да наставни принципи имају фундаментални значај и да од њихове доследне примене и корелације зависи успех у образовно-васпитном раду (настави).

I

Размотрићемо суштину наставних принципа с обзиром на њихову примену у настави историје према класификацији коју, са извесним нијансама, прихвата већина наших и страних дидактичара и методичара.¹ Већина наставних принципа општег је карактера, али су неки искључиво применљиви у настави историје. У опште дидактичке принципе који се примењују у настави историје убрајамо следеће.

1. Принцип научне заснованости наставе историје. – Овај принцип има одлучујући значај у остваривању циљева и задатака наставе историје, која мора бити утемељена на резултатима историјске науке (историографије).

Доследна примена принципа научности у настави историје значи да аутори наставних програма и уџбеника и наставници формулишу и остварују образовно-васпитне задатке на најновијим достигнућима историјске науке; да се

¹ Ми смо, консултујући различите класификације наших, руских, чешких и бугарских дидактичара и методичара, прихватили ову класификацију, која нам се чини најпримеренијом.

основне поставке у појединим наставним темама и наставним јединицама формулишу на основу научних закључака о одговарајућим историјским догађајима и појавама, и да се на том темељу формира историјско мишљење ученика. Дакле, научност у настави историје постиже се осмишљавањем историјских чињеница и утврђивањем њиховог места и значаја у историјском развоју појединих народа или друштва у целини на одређеној етапи историјског развоја.

Доследна примена принципа научности у настави историје претпоставља да се ученици обавесте о ограничењима историјске науке, тј. о релативности историјске научне спознаје.

Та су ограничења условљена чињеницом да се стално откривају нови извори који дају податке за потпуније осветљавање историјских појава, процеса, па и конкретних догађаја које су претходне генерације историчара у основи утврдиле и о њима изрекле свој научни суд. Ученике треба упознати да се у историјској науци воде дискусије и да се преко контроверзних мишљења долази до све потпуније историјске истине која је идеал сваког правог научника. За разлику од природних наука, где су поједине крупне научне истине дефинитивно утврђене, у историји и осталим друштвеним наукама научне истине подложне су преиспитивању, јер свака генерација историчара има свој угао гледања на прошлост, што је условљено њиховим различитим филозофским, а често и политичким опредељењима.

2. Принцип васпитне усмерености наставе историје. – Образовно-васпитни рад у сваком друштву увек је био условљен политичким, моралним и филозофским опредељењима владајућих друштвених снага (класа), односно произилазио је из карактера друштвено-економског и државног уређења. Свака настава, независно од жеље наставника, васпитава у одређеном правцу. Међутим, принцип васпитности наставе у нашој школи претпоставља свесну тежњу аутора наставног програма и уџбеника, као и наставника историје да се у наставном процесу, на историјским садржајима, формирају одређена схватања, умења и навике ученика како би они стекли моралне, радне и друге особине које карактеришу хуману личност оспособљену за рад и даље образовање. То практично значи да у наставном процесу треба давати предност оним историјским садржајима који откривају мењање друштва ка демократским облицима и истичу оне историјске чињенице које објашњавају историјски процес. При томе се наставник историје опредељује за снаге и личности које су се бориле за веће слободе друштва и личности. Овај принцип налаже да се посебна пажња посвети неговању патриотских осећања на садржајима из историје ослободилачких и других демократских покрета.

Примена принципа васпитности претпоставља да наставник историје користи у образовно-васпитном раду наставне облике и методе који условљавају максимално укључивање ученика као субјеката наставног процеса, уз њихово сазнање о потреби активног учешћа у друштвеном животу. Принцип васпитне усмерености мора бити повезан са принципом научности наставе историје. Ученик се може васпитавати само на основу конкретних историјских садржаја. Уношење васпитности без конкретних историјских садржаја има супротан ефекат. Да би се доследно реализовао принцип васпитне усмерености, веома је важно да се у наставном процесу негује способност оцењивања историјских догађаја, појава и процеса, уз свесну опредељеност за покрете, друштвене

снаге и историјске личности које су утицале на хуманизацију и демократи-
зацију односа међу људима и народима.

Настава историје пружа идеалне могућности за морално, радно и естет-
ско васпитање на конкретним садржајима из историје света и историје народа
Југославије. У настави историје треба да се негује разумевање за традицију,
интересе, потребе и прогресивна хтења других народа и да се негује схватање
о потреби солидарности и мирољубиве сарадње међу свим народима света, чи-
ме се превазилази уско национално осећање ученика.

Васпитно се делује у настави историје када се на основу научне оцене
историјских догађаја, појава и процеса развијају код ученика моралне особине,
радне навике, естетска осећања и демократска схватања до мере када постају
особине његове личности које одређују његово понашање. Таквим схватањем
о повезаности научности и васпитности историја као предмет постаје оно што
је од ње захтевао Цицерон – *magistra vitae et lux veritatis*.

3. Принцип свесне активности. – Заснива се на идеји да је суштина наставе
у перманентном сазнању које је могуће само када је присутна свесна активност
ученика. Без свесног учешћа ученика настава је неуспешна. Позната је дидак-
тичка истина да уколико ученик са већим степеном свести преузима обавезе у
процесу свог васпитања и образовања, утолико ће постизати већи успех у раду
и утолико ће се свестраније развијати. Свесно преузимање обавезе мобилише
стваралачке снаге и интересовање ученика и омогућује његово самостално ан-
гажовање у наставном процесу. Свесна ученичка активност манифестује се ка-
ко кроз спољашње облике учешћа у настави, тако и у осмишљавању наставних
садржаја. Зато је веома важно да ученик зна у чему је образовно-васпитни
значај сваког конкретног наставног садржаја. У настави историје то конкрет-
но значи да ученик мора схватити значај, смисао историјског догађаја, појаве
и процеса, као и какав се образовно-васпитни циљ постиже тим сазнањем. У
савременој методичкој литератури принцип свесне ученичке активности све се
више схвата као тежња ка што већој самосталности ученика и његовој анга-
жованости у настави као равноправног субјекта. А то се постиже ангажова-
њем ученика у решавању проблемских задатака. Наставник може подстаћи
интересовање ученика за самосталан рад мноштвом метода и облика помоћу
којих на интересантан начин открива историјску стварност и подстиче његово
историјско мишљење.

4. Принцип очигледности. – То је један од наставних принципа чији значај
нису умањили време и промене у систему образовања. Веома је стара дидак-
тичка идеја да је очигледност услов за добру и успешну наставу и да објектив-
на стварност представља основни извор сазнања самим богатством својих ма-
нифестација и промена. Идеју очигледности у настави прецизно је формули-
сао велики чешки педагог Јан Коменски (XVII век) у свом делу „*Дидактика*“.
То „златно правило“ Коменског гласи: све што може бити посматрано
и слушано треба да се перцепира кроз одговарајућа чула. Но, процес сазнања
не остаје у границама опажања и конкретних представа, него се наставља у све
сложенијим облицима мишљења који добијају апстрактна обележја. До саз-
нања се, дакле, долази чврсто повезаним психичким процесима, чији је по-
четак чулна перцепција. Принцип очигледности заснива се на неопходности да
се за стварање одговарајућих представа и на њима заснованих појмова користе
сами објекти стварности или њихове слике. Општеприхваћено је правило да

уколико више чула учествује у перцепирању изучаваног објекта, утолико ће бити верније представе о њему. Зато сви дидактичари и методичари истичу улогу очигледности у стварању одговарајућих представа, у трајном овладавању знањем и умењима, као и у развоју ученичке имагинације и мишљења. Очигледност се не сме апсолутизовати, јер чулно опажање није циљ наставе, него средство да се лакше схвати суштина научног објекта. У настави историје то значи да се схвати суштина историјских догађаја, појава и процеса.

Очигледност у настави историје је другачијег карактера него у настави природних наука у којима су могућа директна посматрања појава, па и њихово вештачко изазивање у виду научног експеримента. Историја изучава прошлост људског друштва, појаве које се не могу директно посматрати, јер се никад не понављају као истоветне. Зато се очигледност у настави историје може постићи само посредно, и то: 1) посматрањем остатака материјалне културе у музеју, архиву и на историјском локалитету (предметна очигледност), 2) посматрањем њихових слика (ликовна очигледност) и 3) посматрањем шематског материјала са условним знацима – историјске карте, планови, шеме (условна очигледност). Све ове врсте очигледних средстава омогућавају само делимичну спољашњу очигледност историјских појава. Спољашња очигледност у настави историје није довољна да ученици формирају потпуне представе о прошлости, због своје фрагментарности и посредности. Очигледним средствима се у настави историје, дакле, могу „покрити“ само неке стране одређених историјских догађаја и појава. Зато је у настави историје много важнија тзв. унутрашња очигледност, која се постиже вербалним и текстуалним средствима – живим, сликовитим и складним излагањем наставника и коришћењем изворних, књижевних и научних текстова историјског садржаја.

Као одређено средство „очигледности“ у настави историје служе ученичка сазнања која они стичу посматрањем савремених догађаја, појава и процеса и на основу којих лакше разумеју аналогне појаве и процесе из прошлости. Но, ова сазнања, ако се свакодневно не коригују, могу бити извор модернизације историјских појава. Та се модернизација својствена ученику може избећи само зналачким коришћењем средстава спољашње и унутрашње очигледности како би се формирале адекватне историјске представе у свести ученика. У савременој настави историје средства ликовне и условне очигледности могу се ефикасно користити захваљујући модерним техничким апаратима (дијапроектор, графоскоп, кино-камера, телевизијске емисије итд.).

5. Принцип систематичности и поступности. – Поступност и систематичност два су основна обележја наставног рада која се узајамно условљавају и допуњавају. Поступност и систематичност се заснивају на психолошким законитостима о памћењу и процесу осмишљавања запамћеног. Поступност се увек у настави остварује од елементарног ка сложенијем, јер је у природи људског психичког развоја да елементарно претходи сложеном. Немачки педагог **Адолф Дистервег** (1790–1866) формулисао је четири класична правила поступности у наставном раду: 1) од ближег ка даљем, 2) од једноставнијег ка сложенијем, 3) од лакшег ка тежем и 4) од познатог ка непознатом. Поступност у наставном раду услов је да се постигне равномеран и природан развој ученика и она се мора имати у виду у свим облицима наставног рада, као и у његовом програмирању и изради уџбеника и приручника.

Систематичност је друга страна поступности у наставном раду. Она се изражава у чињеници да наставни рад мора представљати систематизовану целину у чијој сложеној структури сваки структурни део има одређено место, уз јасно међусобно дефинисани однос. Ако знања нису систематизована, она су ученицима неприступачна, па је успешно образовање немогуће. Као две стране јединственог наставног процеса поступност и систематичност захтевају повезивање старих знања са новим. То се постиже ако се раније изучено наставно градиво повезује са основном идејом нове наставне јединице. Принцип систематичности захтева да се у наставниковом излагању нове наставне јединице открива основна идеја којом се повезују све чињенице. При неумешном наставниковом рашчлањивању теме, основна се идеја губи, тако да ученици не схватају суштину теме, нити унутрашњу везу између различитих питања и поставки. Поступност као наставни принцип одговара настави историје и са научног гледишта, јер поступност лежи у основи историје као објективног процеса развитка људског друштва од једноставнијих облика ка сложенијим. То се изражава у хронолошкој поступности догађаја, појава и процеса. Осим хронолошке поступности (од најстаријих времена ка савременом добу), која противречи Дистервеговом првом правилу „од ближег ка даљем“, могу се сва остала правила применити у настави историје. Систематичност у настави историје слаже се са логиком историјског развитка у којем су догађаји, појаве и процеси повезани узроцима, током и последицама, чије јединство лежи у јединству свих фактора историјског развитка – економских, политичких, друштвених и културних. То стварно, објективно јединство свих сфера социјалности јесте дидактичко-методичка основа систематичности у наставном процесу историје. Зато дидактички принципи поступности и систематичности који чине јединство морају бити заступљени у наставним програмима, уџбеницима и приручницима, као и у свим облицима наставног рада у предмету историје.

6. Принцип доступности или узрасне и индивидуалне одмерености наставе историје. – Овај принцип заснован је на научно доказаним узрасним карактеристикама и индивидуалним разликама у степену остварености васпитања и образовања ученика. Процес формирања човека обележен је неизмењивим редоследом узрасних фаза – детињства, младости (пубертет, адолесценција), зрелости и старости. Зато је познавање карактеристика узрасних фаза ученика, на основу резултата психологије и педагогије, неопходан услов за утврђивање реалних граница наставног рада. Све што превазилази психофизичке могућности ученика, или што заостаје за тим могућностима, изазива тешкоће у настави и један је од основних узрока њене недовољне ефикасности. Откривање одређеног узраста, што даје могућност да се настава организује на колективној основи, док уочавање индивидуалних разлика у узрасном развоју условљава потребу диференцијације наставе према индивидуалним могућностима ученика. На заједничким узрасним особинама ученика организовани су сви облици редовне наставе, а на индивидуалним разликама у развоју ученика организовани су додатни и допунски рад и слободне ученичке активности.

На основу узрасних и индивидуалних карактеристика ученика дидактички се одмерава наставни рад – израда наставних програма, уџбеника, приручника и наставних средстава и врши се избор наставних облика и метода у свакодневном наставном процесу. При томе се узима у обзир остварени степен

образовања и васпитања на који утичу различити узроци социјалног, економског и другог карактера. Из тога произилази да принцип узрасне индивидуалне васпитно-образовне одмерености треба да нађе доследну примену и у настави историје, што није нимало лако с обзиром на то да не постоје инструменти за тачно мерење тежине градива, па се примереност постиже на основу мањег или већег педагошког искуства састављача програма, писаца уџбеника, историјских читанки и дидактичких материјала, а пре свега захваљујући искуству наставника који изводе наставни процес. Посебно је значајно да наставници историје познају научна достигнућа педагогије и психологије о узрасним карактеристикама ученика и да на основу тих теоријских знања што боље упознају своје ученике, вршећи на тој основи избор градива, тј.: избор чињеница, хронологије, избор начина рада на образовању историјских представа и појмова. Од узрасних особина ученика зависи и начин рада на формирању представа времена и простора, схватања узрочно-последичних веза и могућност неговања историјског мишљења ученика и неговања њиховог интересовања за историјску науку.

У савременој дидактици и методици наставе историје све више преовладава становиште да традиционална методика не може решити противречност између колективне наставе и индивидуалног карактера учења. Сматра се да модерна наставно-техничка опрема омогућава већу индивидуализацију наставе у облику програмиране, а посебно проблемске наставе. Међутим, и у садашњој организацији наставе (разредно-часовни систем) принцип индивидуализације наставе може се постићи бољим упознавањем индивидуалних особина ученика према којима се одмерава градиво, дају домаћи задаци, одређује ангажовање у додатном и допунском раду и слободним активностима. На тој основи може се изграђивати и педагошка одмереност наставника као основа успеха у образовно-васпитном раду.

7. Принцип трајности знања, умења, вештина и навика. – Овај принцип произилази из суштинске потребе наставе да ученици темељно овладају знањима, умењима, вештинама и навикама како би их користили у даљем образовању и радној и друштвеној пракси. Трајност знања, умења, вештина и навика важан је услов за остваривање образовно-васпитних циљева и задатака у настави историје. У трајности знања о прошлости и способности да се оно очува у памћењу за дуже време садржи се један од најважнијих услова за коришћење историјског искуства и знања у изучавању других друштвених наука и у разумевању савремених друштвено-политичких процеса. Проблем реализовања трајности знања, умења, вештина и навика није једноставан у настави историје. Педагошка пракса показује да ученици релативно брзо заборављају историјске чињенице и поседују слабу општу представу о њима. Ученици најлакше памте поједине стране историјских догађаја. Историјско се градиво нарочито брзо заборавља ако су уџбеници историје штур и шематски и ако су предавања наставника уопштена и са малим коришћењем наставних средстава.

Принцип трајности знања, умења, вештина и навика у настави историје повезан је са научним објашњењем историјских догађаја, коришћењем адекватних наставних метода, неговањем интересовања ученика за науку о прошлости и са системом утврђивања знања. Историјски догађаји лакше ће се памтити уколико се повезују са представама других једнородних догађаја успо-

стављањем асоцијативних веза. Као и у другим предметима, и у историји задржавање, чување и освежавање знања може се обезбедити само систематским понављањем, вежбањем и вредновањем (оцењивањем) у самом наставном процесу. „Све што обухвата наставни рад треба да буде понављањем утврђено, вежбањем усавршено, а оцењивањем вредносно потврђено.“² Ако су знања, умења, вештине и навике животна потреба човека и друштва, онда они морају бити тако интегрисани да чине јединство у настави, а процеси којима се постиже њихова трајност треба да су у центру пажње школа и наставника. Понављање, вежбање и оцењивање повезане су радње које морају имати трајни систематски карактер и разноврсне облике, са свесном тежњом наставника да их стално усавршава. У историји је важно да понављања имају различит степен уопштавања и да их прате облици који подстичу самостални рад ученика, као што су састављање речника појмова, хронолошких, синхронистичких и генеолошких таблица, испуњавање радне свеске, решавање задатака помоћу теста, као и писање домаћих задатака, реферата и семинара.

8. Принцип рационалности и економичности у наставном раду историје. – Састоји се у свесној тежњи наставника и ученика да се постигну што бољи резултати у наставном процесу са што рационалнијим утрошком интелектуалне и радне енергије и материјалних средстава. Највеће могућности рационализације у настави историје налазе се у узајамном и сарадничком односу састављача плана и програма, аутора уџбеника и дидактичких материјала и наставника према наставном градиву и наставним методама и облицима рада. Свим наведеним чиниоцима треба да буде јасно да циљ савремене наставе историје није запамћивање и репродуковање масе историјских чињеница, него да се на рационално одабраним научно-историјским чињеницама схвати суштина најзначајнијих историјских догађаја, појава и процеса, како би ученици схватили основне карактеристике друштвеног развика у свим његовим етапама. На тај начин историја као наставни предмет оспособљава ученике за теоријско расуђивање и историјско мишљење. То се постиже свестраним стручним и теоријским знањем наставника и његовом оспособљеношћу да изабере и користи одговарајуће наставне методе (вербалне, текстуалне и демонстрационе), наставна средства и облике наставног рада.

9. Принцип повезаности теорије и праксе, односно принцип примењивости историјских знања, умења, вештина и навика. – Овај принцип одражава неопходност повезивања школе са животом, што је један од перманентних педагошких задатака и проблема. Овај принцип има прворазредни значај у предметима природних и примењених наука. Историја је наука о прошлости људског друштва, те нема праксе у обичном смислу те речи. Зато се овај принцип у настави историје реализује у смислу коришћења знања, умења и оцена о прошлости и садашњости. Осим тога, знања, умења, навике и вештине стечени у настави историје олакшавају ученицима да овладају знањима, умењима, навикама и вештинама у предметима из осталих друштвених наука, чиме се битно утиче на потпуније разумевање савремених друштвених кретања и збиња и на њихово успешно ангажовање у животу своје средине.

² Тихомир Продановић и Радисав Ничковић, *Дидактика*, Београд, 1978, стр. 72.

II

Поред наведених општих принципа, на којима се заснива настава сваког предмета, и чија примена у настави историје има особености о којима смо говорили, настава историје мора бити заснована на посебним наставним принципима,³ који су карактеристични искључиво за наставу овог предмета. У настави историје то су следећи посебни наставни принципи.

1. **Принцип историјског приступа друштвеним појавама** проистиче из потребе да се изучавању свих догађаја, појава и процеса друштвеног живота приступа у тесној вези са конкретним историјским условима који су утицали на њихов настанак и развитак. То значи да изучавању сваког историјског догађаја, појаве и процеса, као и при изучавању прошлости појединих народа и друштва као целине, треба приступити конкретно историјски, откривајући услове који су утицали на историјски развој, оцењујући њихов значај са становишта конкретних услова, места и времена њиховог настанка и развоја, као и њихов историјски значај. Доследно спроведен принцип историзма онемогућава априорне тврдње и оцене у историјској науци, као и шематско приказивање динамичког историјског процеса.

У настави историје овај основни принцип историјске науке треба да се примењује при обради свих историјских садржаја. Наставници треба тако да излажу историјско градиво да се имплицитно и експлицитно увек подвлаче конкретни услови настанка и тока историјских догађаја. Таквим историјским приступом открива се карактер историјског процеса и он се оцењује како са становишта локално-историјског, тако и са становишта светско-историјског значаја. Изучавајући тако историјске догађаје и откривајући мисаоне процедуре карактеристичне за историјско разматрање (анализирање) и суђење (закључивање) ученици се оспособљавају да разматрају историјске чињенице, разумевају догађаје и оцењују их уочавајући одређене карактеристике у историјском развоју. Принцип историјског приступа претпоставља да се у настави историје откривају многоструке везе историјских појава и утврђују релевантни чиниоци историјског развитка. Он омогућава утврђивање битних и секундарних узрока, разликовање узрока од повода и разликовање суштине историјских појава од облика њиховог испољавања и правних и идеолошких тумачења. Да би ученици схватили историјски приступ друштвеним појавама као основни методолошки захтев историјске науке и наставни принцип наставе историје, наставник треба да их непрекидно упућује у процедуре историјског суђења (закључивања), а за то су нарочито погодни часови понављања, утврђивања и систематизације пређеног градива.

2. **Принцип хронолошког проучавања и систематизације историјских садржаја** један је од битних посебних принципа наставе историје и једна од битних методолошких карактеристика у изучавању прошлости људског друштва. Овај принцип проистиче из улоге времена у историјском процесу и значаја категорије историјског времена у спознаји историјских догађаја, појава и процеса. Зато је у проучавању сваке историјске појаве прворазредни задатак

³ Наша класификација је слична оној коју је изнео и бугарски методичар Јордан Шопов у наведеном делу, наравно са нашом аргументацијом.

историчара да утврди време њеног настанка и трајања да би се могли открити корени те појаве и фактори који утичу на њен ток, последице и значај. Кроз историјску хронологију ученици стичу појам о историјским променама, као и појам о временским одсецима у историјском развоју – ера, век, деценија итд. Међутим, треба правити разлику између календарског времена које је апсолутно и једносмерно и историјског времена које је релативно и вишесмерно. Ученици треба да схвате да календарско-хронолошки истовремене појаве нису исте са становишта степена њиховог развитка, њихове суштине и њиховог места у друштвеном развоју. Зато је питање избора и коришћења хронологије за наставу историје једно од суштинских методичких питања. Без одговарајуће хронологије историјски догађаји губе ред и смисао, па се у памћењу ученика уместо истинског знања о историјским процесима у најбољем случају задржавају социолошке шеме, којима се не зна смисао нити значај. Само путем одабране хронологије може се осмислити историјски процес, разумети његов развој, схватити суштина историјског процеса и сукцесивност историјског развитка. Адекватно одабрана историјска хронологија олакшава трајно запамћивање историјских догађаја и основица је за историјско уопштавање и развој историјског мишљења ученика. Међутим, историјска хронологија мора бити рационално одабрана. Апсолутизација принципа хронолозије претвара наставу историје у обичну аналитику, као што њено запостављање води вулгарном социологизирању. Методички се проблем хронологије у настави историје решава разним помоћним наставним средствима, као што су хронолошке, синхронистичке и родословне таблице, ленте времена итд.

3. Принцип локализације историјских догађаја и појава проистиче из улоге места (простора) у историјском развоју, из чињенице да истоврсне и истовремене појаве које се дешавају на другом простору имају различите узроке, носиоце, ток и последице. Зато је утврђивање просторне распрострањености појаве и места историјског догађаја, поред временске, најзначајнија димензија спознаје историјског развитка. Потцењивање просторне димензије историјског развитка има за последицу издвајање историјске појаве из природне средине која својим условима и конкретним положајем често веома битно утиче како на општи ток историјског развоја, тако и на ток конкретног историјског догађаја. Из те начелно важне улоге географске средине у историјском развоју проистиче обавеза наставника историје да истиче улогу географског фактора на привреду друштва, на улогу комуникација у ширењу културних и економских утицаја и утицај географских фактора на општи развој појединих народа и на њихове међусобне односе. Треба увек подвлачити утицај природних услова на економски и политички развој ујужих регија, при чему је тај утицај већи у ранијим епохама него у новијем и најновијем добу. Особито важну улогу имају просторне представе при објашњавању појединих конкретних историјских збивања, посебно ратова, похода, војно-политичких групација итд. У методичком погледу реализација овог принципа врши се уз помоћ очигледних средстава са условним знацима, као што су историјске карте, историјски планови, шеме, као и читањем историјске и друге литературе, гледањем филмова, телевизијских касета, телевизијских емисија и при извођењу ђачких екскурзија.

4. Принцип повезивања историје са савременошћу један је од принципа којим се изражава једна од важних социјалних функција историје као науке, а

посебно историје као наставног предмета. Реализација овог принципа у настави историје веома је сложено и осетљиво методолошко и методичко питање, његова апсолутизација у настави извор прагматизма и индоктринације, а његово пренебрегавање извор је неутрализовања и позитивизма.⁴ Треба наглати да принцип повезивања историје са савременошћу, пре свега, значи да се на основу изучавања одређене појаве у одређеном периоду у прошлости могу утврдити последице, како непосредне, тако и оне у каснијим временима све до „савремености“, која је само моменат у непрекидном току историјских збивања. Општетеоријска и методолошка страна овог проблема састоји се у неопходности да се у настави историје стално подвлачи карактер друштвеног развитка, његова разноврсност и противречност, са могућностима убрзавања, успоравања, застоја и регреса. Такво тумачење развитка људског друштва треба да послужи као методолошка основа за аналогно објашњавање савремених друштвених појава, чиме се снажно утиче на друштвено васпитање ученика. На тај начин се савремена збивања могу потпуније објаснити тражењем њихових корена у прошлости, чиме се научно успоставља „јединство“ прошлости и садашњости.

Методичка реализација овог принципа најбоље се огледа у периодизацији историје која је подела прошлости како са становишта њеног објективног развитка, тако и са становишта односа садашњости и прошлости. Осим тога, методички се веза прошлости и садашњости може успостављати и следећим:

- истицањем и посебним изучавањем оних историјских догађаја и појава које имају посебан значај за савремени развитак људског друштва (Француска буржоаска револуција, Први српски устанак итд.),

- упоређивањем савременог стања појединих подручја са њиховом улогом у прошлости (на пример Стари Египат и савремени Египат, Стара Грчка и савремена Грчка итд.),

- такозваним коришћењем историјских поука (на пример утицај раздробљености српске средњовековне државе на њено брзо покоравање од стране Турака може се узети као историјска поука о последицама сваког унутрашњег расула итд.),

- указивањем на реликте старих односа у привреди, друштвеним односима и култури код појединих народа, и на њихову улогу у савременом развитку итд.).

Међутим, неоправдано је када се врши идеолошка актуализација у облику сталног упоређивања прошлости са садашњошћу, како су то раније чинили, а и сугерисали марксистички догматски опредељени методичари. Таква актуализација је непримерена и у супротности је са суштином историјске науке, која није никакво прорицање будућности нити глорификација садашњости.⁵

Из изложеног се може закључити да се вредност наставних принципа које је педагошка теорија формулисала на основу вековне школске праксе састоји

⁴ Догматско тумачење принципа повезаности историје са савременошћу карактеристично је за готово сва дидактичко-методичка дела изашла у социјалистичким земљама до најновијих друштвених промена везаних за крах система реалног социјализма.

⁵ Таквих „актуализација“ у настави историје има и код нас, како у облику посебних чланака, тако чак и књига. Њихов циљ је индоктринација ученика и данас су методички неупотребљиве.

у њиховој доследној примени у складу са особеношћу садржаја, циљева и задатака предмета и у њиховој корелацији, као и примени на конкретном наставном градиву и у свим облицима и методама наставног процеса. Наставне принципе не треба схватити као затворени систем вечних истина, него као дидактичке категорије које се мењају с развитком педагогије, психологије, историјске науке и методике наставе историје, као и у складу са променама у школском систему које су у савременом друштву честе.